

УДК 613.37

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/78-1-37>

Ганна БИГАР,

orcid.org/0000-0002-4480-8293

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри педагогіки та методики початкової освіти

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(Чернівці, Україна) h.buhar@chnu.edu.ua

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: ОСНОВНІ ЧИННИКИ ТА ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті проаналізовано проблеми здоров'язбереження в початковій школі, визначено внутрішньо шкільні чинники, що впливають на формування, зміцнення та збереження здоров'я молодших школярів та представлено програмно-цільове забезпечення здоров'язбережувального середовища початкової школи. Узагальнено внутрішньошкільні чинники, що впливають на формування, зміцнення та збереження здоров'я молодших школярів: недостатня увага щодо психологічного мікроклімату під час уроків в початковій школі; інтенсифікація навчального процесу; нервово-емоційна напруга дітей; невідповідність методик та технологій навчання віковим та функціональним можливостям молодших школярів; недотримання елементарних фізіологічних та гігієнічних вимог щодо організації навчального процесу; функціональна неграмотність педагога у питаннях охорони та зміцнення здоров'я молодших школярів; часткове руйнування служб шкільного медичного контролю; відсутність системної роботи з формування уявлень про здоров'я та здоровий спосіб життя як цінності. Проаналізовано основні напрями створення здоров'язбережувального середовища в початковій школі: внесення нових елементів до структури освітнього процесу, впровадження здоров'язбережувальних технологій; зміна умов шкільного середовища та режиму роботи школи; покращення матеріально-технічного та навчально-методичного забезпечення; формування культури здоров'я у вчителів, учнів та батьків; розробка та впровадження моделі реалізації закладами освіти функції збереження та зміцнення здоров'я учнів початкової школи.

Підсумовано, що формування здоров'язбережувального середовища початкової школи базується на таких формах і видах діяльності: система корекції порушень соматичного здоров'я; різні форми організації навчально-виховного процесу з урахуванням його психологічного та фізіологічного впливу на організм учнів; контроль за дотриманням санітарно-гігієнічних норм; система медико-психолого-педагогічного моніторингу стану здоров'я, фізичного та психічного розвитку молодших школярів; розробка та реалізація навчальних програм з формування культури здоров'я та здоров'язбереження; служба психологічної допомоги вчителям та учням.

Ключові слова: *здоров'я, здоров'язбережувальне середовище, молодші школярі, внутрішньо шкільні чинники, початкова школа, цільова програма.*

Anna BUHAR,

orcid.org/0000-0002-4480-8293

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Pedagogy and Methods of Primary Education

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

(Chernivtsi, Ukraine) h.buhar@chnu.edu.ua

THE ISSUE OF CREATING A HEALTH-PROMOTING ENVIRONMENT IN PRIMARY SCHOOLS: MAIN FACTORS AND PROGRAMME-TARGETED SUPPORT

The article analyses the problems of health preservation in primary schools, identifies intra-school factors that influence the formation, strengthening, and preservation of the health of younger schoolchildren, and presents programme-targeted support for a health-preserving environment in primary schools. It summarises the intra-school factors that affect the formation, strengthening, and preservation of the health of younger schoolchildren: insufficient attention to the psychological microclimate during lessons in primary school; intensification of the educational process; children's nervous-emotional tension; mismatch of teaching methods and technologies with the age and functional capabilities of younger schoolchildren; failure to comply with basic physiological and hygienic requirements for organising the educational process; functional illiteracy of the teacher in matters of health protection and strengthening for younger schoolchildren; partial destruction of school medical control services; lack of systematic work in forming ideas about health and a healthy lifestyle as a value. The main directions for creating a health-preserving environment in primary schools are analysed: introducing new elements into the structure of the educational process, implementing health-

preserving technologies; changing the conditions of the school environment and the school's operating mode; improving material, technical, and educational-methodological support; forming a health culture among teachers, students, and parents; developing and implementing a model for educational institutions to fulfil the function of preserving and strengthening the health of primary school students.

It concludes that the formation of a health-preserving environment in primary schools is based on the following forms and types of activities: a system for correcting somatic health disorders; various forms of organising the educational process, considering its psychological and physiological impact on students'; bodies; monitoring compliance with sanitary and hygienic standards; a system of medical-psychological-pedagogical monitoring of the health, physical, and mental development of younger schoolchildren; developing and implementing educational programmes for forming a health culture and health preservation; a psychological help service for teachers and students.

Key words: *health, health-preserving environment, younger schoolchildren, intra-school factors, primary school, targeted programme.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Здоров'я населення визначається здоров'ям дітей. Стан здоров'я школярів відіграє особливе значення, оскільки формується репродуктивний, інтелектуальний, трудовий потенціал країни (Новописьменний, 2017, с. 17). Турбота про збереження та зміцнення здоров'я учнів розглядається як один із пріоритетних напрямів державної політики у галузі охорони здоров'я населення (Омельченко, 2008). Серед пріоритетних завдань освіти на будь-якому рівні є збереження здоров'я підростаючого покоління та створення умов для формування цінності здоров'я та здорового способу життя (ЗСЖ) в закладах освіти. Розвиток та стан здоров'я дітей нерозривно пов'язані з якістю освітнього процесу, обсягом навчального навантаження, способами організації процесів навчання та виховання, а також з тими умовами, в яких вони протікають (Белкова, 2023, с. 236). Серед чинників, які впливають на стан здоров'я дітей, найважливішими є умови внутрішньошкільного середовища. Тому здоров'язбержувальна спрямованість модернізації сучасної середньої освіти зближує інтереси педагогів, медиків та психологів. В останні роки спостерігається активне впровадження здоров'язбержувальних технологій у практику роботи закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) – розробка авторських програм з різних аспектів формування ЗСЖ, оснащення ЗЗСО медичним обладнанням, створення оздоровчих центрів на базі ЗЗСО. Однак різноманіття здоров'язбержувальних технологій не завжди має відповідні методики та рекомендації для роботи з дітьми різного віку, передусім, з молодшими школярами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема здоров'язбереження є досить поширеною у наукових пошуках. Так, у вітчизняній і зарубіжній педагогічній науці досліджувалися різні аспекти проблеми здоров'язбереження молодого покоління, зокрема: теоретичні засади здоров'язбержувальних технологій (Л. Горяна,

О. Дубогай, С. Лапаєнко та ін.); формування валеологічної культури особистості засобами здоров'язбержувальних технологій (Т. Бойченко, О. Бондаренко, Л. Ващенко, М. Гончаренко, В. Горашук та ін.); основні принципи організації здоров'язбержувальної освіти та виховання учнів (М. Гриньова, С. Кириленко, Л. Пономарьова, О. Шиян та ін.); реалізація здоров'язбержувальних технологій у сучасній освіті (О. Антонова, Ю. Науменко, В. Лозинський, В. Циганова та ін.); чинники формування здоров'язбержувального освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти та закладах вищої освіти (О. Ващенко, С. Дудко, В. Звєкова, О. Клєстова, Л. Рибалко та ін.), результати дослідження яких значно поширилися у педагогічній практиці та є теоретично обґрунтованими.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Ключовими чинниками погіршення здоров'я дітей у період навчання у школі є низка педагогічних аспектів, зокрема організація навчального процесу без урахування фізіологічних вікових особливостей розвитку дітей, їхнього стану здоров'я; високий рівень інформаційного навантаження, широке впровадження технічних засобів та комп'ютерних технологій в освітній процес, недостатня підготовка педагогів та батьків з питань охорони здоров'я тощо, тобто проблема здоров'я підростаючого покоління існує не лише у межах системи охорони здоров'я, а й перетворюється на педагогічну площину. Усвідомлюючи значущість проблеми збереження здоров'я дітей, значна кількість ЗЗСО здійснюють роботу зі здоров'язбереження учнів. Однак, така робота, як правило, проводиться нерегулярно та несистематично, а заходи, які проводяться в межах здоров'язбержувальної діяльності, як правило, не мають чіткої системи, що забезпечує формування здоров'язбержувального освітнього середовища задля забезпечення високої ефективності процесу збереження та зміцнення здоров'я учнів ЗЗСО, зокрема молодших школярів.

Мета статті полягає в аналізі проблеми здоров'язбереження в початковій школі, визначенні внутрішньошкільних чинників, що впливають на формування, зміцнення та збереження здоров'я молодших школярів та розробці програмно-цільового забезпечення здоров'язбережувального середовища початкової школи.

Постановка проблеми у загальному вигляді. До навчального процесу сучасної початкової школи висуваються високі вимоги: допомога кожному учню у самореалізації та розвитку як особистість, сприяння самовихованню згідно моральних та духовних запитів суспільства (Титаренко, 2016, с. 39). Водночас одним із важливих питань є збереження та зміцнення здоров'я дітей у період навчання у школі. Відхилення у моральному та фізичному здоров'ї учнів спричинюють сучасні стресові, соціальні, екологічні та психічні навантаження.

Актуальність дослідження проблеми здоров'язбереження зумовлена реаліями сьогодення щодо стану здоров'я молоді, їхнього способу життя та наявної культури здоров'я. За даними Міністерства охорони здоров'я України (станом на 1.01.2020 р.) у 50 % школярів спостерігаються функціональні порушення різних систем органів, а в 42 % – хронічні захворювання (Здоров'язбережувальні технології в освітньому середовищі, 2021, с. 8).

Актуальність проблеми збереження здоров'я дітей молодшого шкільного віку під час навчання у ЗЗСО регламентують державні документи, що визначають стратегію розвитку освіти. Так, Закон України «Про повну середню загальну освіту» (2020) передбачає створення умов для підвищення якості загальної освіти та проведення оптимізації навчального, психологічного та фізичного навантаження учнів, створення в закладах освіти умов для збереження та зміцнення здоров'я учнів (Про повну середню загальну освіту, 2020). Одним із напрямів Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років є створення та реалізація програм формування у дітей культури здорового та безпечного способу життя (Проект Концепції, 2015). У межах розробки та реалізації комплексу заходів щодо формування ЗСЖ серед учнів передбачається:

- розробка та впровадження моделей розвитку інфраструктури фізичної підготовки та фізичної культури в закладах освіти;
- удосконалення методичного та інформаційного забезпечення системи фізкультурних заходів для учнів та працівників закладів освіти;
- забезпечення закладів освіти компетентними педагогічними кадрами у сфері фізичної культури та фізичної підготовки;

– формування методичної системи виховання здорового та безпечного способу життя серед учнів (Проект Концепції, 2015).

Відтак, здоров'я є найважливішою цінністю людини та суспільства і належить до категорії державних пріоритетів, тому процес його збереження та зміцнення є актуальним завданням у системі освіти.

На жаль, варто констатувати, що багато дітей втрачають здоров'я під час навчання у школі. Це спричинює швидко втому школярів в процесі навчальної роботи, порушення комфортності навчання, виникнення дисгармонії у відносинах учнів з самим собою та навколишнім світом (Романова, 2023, с. 76). Здоров'я школярів знаходиться у прямій залежності від умов навчання, харчування, рухової активності, правильного чергування навантаження та відпочинку, медичного обслуговування, умов сімейного виховання.

Розглядаючи чинники, що здійснюють несприятливий вплив на здоров'я (патогенні чинники) в аспекті збереження та зміцнення здоров'я учнів, С. Новописьменний класифікує їх на дві великі групи:

- чинники, які безпосередньо пов'язані з освітнім процесом, закладами освіти («внутрішньошкільні»);
- всі інші чинники, що впливають на здоров'я школярів (низький рівень мотивації збереження та зміцнення індивідуального здоров'я; вплив екологічних, антропогенних та техногенних чинників; відсутність цілісної та цілеспрямованої системи формування культури здоров'я школярів; недосконалість законодавчої, нормативно-правової бази, що регламентує діяльність з охорони здоров'я школярів тощо (Новописьменний, 2017).

Тоді як «внутрішньошкільні» чинники стосуються безпосередньо проблеми здоров'язбережувальних освітніх технологій. Внутрішньошкільними чинниками, що впливають на здоров'я молодших школярів визначаємо:

- недостатня увага щодо вивчення стану психологічного мікроклімату під час уроків в початковій школі;
- підвищений рівень навчального навантаження;
- нервово-емоційна напруга дітей, зумовлена невідповідністю вимог, що висуваються вчителями до можливостей молодших школярів, а також оцінювання діяльності учнів, зорієнтоване на порівняння учнів один з одним за результатами виконання завдань.

Класифікуємо перелік внутрішньошкільних чинників, які впливають на формування, зміцнення та збереження здоров'я молодших школярів (рис. 1):



Рис. 1. Внутрішньошкільні чинники, які впливають на формування, зміцнення та збереження здоров'я молодших школярів

1) **гігієнічні умови** (рівень шуму, освітленість, повітря; розмір приміщень; відеоекологічні чинники; меблі – розміри, розміщення у приміщенні; відеоекранні засоби – комп'ютери, телевізори; харчування – асортимент, якість, організація харчування і питної води; екологічний стан прилеглої до школи території; стан сантехнічного обладнання) (Лаврентьєва, 2019, с. 100);

2) **навчально-організаційні чинники**, які залежать, здебільшого, від адміністрації школи (обсяг навчального навантаження, його відповідність віковим та індивідуальним можливостям школярів; розклад уроків, розподіл навантаження; організаційно-педагогічні умови проведення уроку; – медичне забезпечення школи; наявність психолога; наявність/відсутність системи роботи з формування культури здоров'я та ЗСЖ учнів; позиція та рівень компетентності керівництва з питань збереження та зміцнення здоров'я учнів);

3) **психолого-педагогічні чинники**, які залежать, здебільшого, від вчителя (психологічний клімат у класі, на уроці, наявність емоційних розрядок; стиль педагогічного спілкування вчителя з учнями; відповідність використовуваних методик та технологій навчання віковим та функціональним можливостям молодших школярів; особистісні психічні особливості вчителя – характер, емоційні вияви; рівень педагогічної автономії та можливості інноваційної діяльності вчителя; професійна підготовленість вчителя з питань здоров'я та здоров'язбережувальних освітніх технологій).

Окреслені чинники – це поле педагогічної діяльності, ті напрями, працюючи з якими можна і потрібно переламати тенденцію до зниження рівня здоров'я підростаючого покоління.

Вирішення проблеми здоров'я дітей полягає, передусім, в педагогічному осмисленні соціального здоров'язбереження в процесі організації навчання у ЗЗСО. Саме в школі можливо вирішувати моральні, валеологічні та соціальні проблеми. Основними з цих проблем є:

– збереження здоров'я та психіки дитини, що формуються в умовах величезного потоку інформації, стресів, екологічної несумісності природи людини та науково-технічного прогресу (Гумєнюк, 2013, с. 56);

– створення сприятливих умов для діяльності учнів, спрямованої на саморозвиток культури здоров'я як культури фізичної (управління рухами та функціональними можливостями організму) та психологічної (управління власним мисленням).

Нині у практиці роботи ЗЗСО реалізується комплексний підхід до здоров'язбереження, який охоплює низку складників: дотримання санітарно-гігієнічних вимог щодо стану внутрішньошкільного середовища та організації навчального процесу; проведення фізкультурно-оздоровчої роботи; дотримання раціонального режиму для школярів; організація кваліфікованої медичної та психологічної допомоги учням; моніторинг стану здоров'я учнів; організація роботи з формування цінності здоров'я та здорового способу життя серед учнів, педагогів та батьків.

Основне завдання ЗЗСО з профілактики порушень здоров'я, на думку Т. Бережної, передбачає проведення заходів щодо зниження впливу несприятливих внутрішньошкільних чинників, пов'язаних з інфраструктурою школи та організацією навчального процесу (Бережна, 2017 с. 173). Профілактика та корекція так званих «шкільних» хвороб (близорукість, порушення постави) значною мірою залежить від дотримання гігієнічних норм, природного та штучного освітлення, відповідності розмірів шкільних меблів віково-антропометричним параметрам молодших школярів, і навіть величини навчального навантаження.

Загальна спрямованість освітнього процесу в початковій школі за умов педагогіки здоров'язбереження передбачає такі напрями:

– **психолого-педагогічний** (моніторинг загального добробуту молодших школярів та вчителів – соціальна характеристика, аналіз фізичного та психічного здоров'я, аналіз особистісних якостей, аналіз навчального плану та навчальних програм);

– **медико-гігієнічний** (гігієнічна оцінка умов навчання школярів; гігієнічні вимоги до складання розкладу уроків; гігієнічна оцінка уроку (критерії раціональної організації); – гігієнічні вимоги до організації навчальних занять з використанням інформаційно-комунікаційних технологій);

– **фізкультурно-оздоровчий** (комплексний розвиток дитини, створення умов саморегуляції: створення здоров'яформуючого освітнього середовища; аналіз валеологічного супроводу; виро-

блення вимог до учнів початкової школи на основі медичних рекомендацій;

– **соціально-екологічний** (гармонізація учнів в освітньому середовищі, в сім'ї, в соціумі, в природі – розробка та реалізації комплексно-цільових програм та реалізація інклюзивної освіти (Сучасні здоров'язбережувальні технології, 2018, с. 124).

Варто відзначити, що формування здоров'язбережувального середовища в початковій школі неможливо без методичних перетворень, які передбачають:

1) внесення нових елементів у структуру навчального процесу;

2) зміна умов шкільного середовища та режиму роботи школи;

3) налагодження співпраці між школою та батьками;

4) модернізація матеріально-технічної та навчальної бази школи;

5) розробку методики управління впровадженням здоров'язбережувальних технологій у початковій школі.

Одним інструментом створення здоров'язбережувального середовища в початковій школі є програмно-цільове управління (Іванова, Потапенко, & Коржак, 2021). Сутність програмно-цільового методу полягає у вирішенні важливих економічних та соціальних проблем шляхом розробки системи програмних заходів для усунення проблеми.

Розглянемо особливості застосування програмно-цільового управління у сфері освіти. В основі такого управління є орієнтація діяльності на досягнення поставленої мети. Основними компонентами програмно-цільового забезпечення є наявність показників результативності програмно-цільового управління, розробленість процедури моніторингу на основних етапах реалізації програм, наявність «організаційно-інституційної інфраструктури виконання програми» (Носко, Грищенко, & Носко, 2013).

Далі розглянемо стратегічне планування у сфері початкової освіти щодо формування здоров'язбережувального середовища на рівні ЗЗСО за допомогою програм розвитку.

1. Цілі програми (на основі аналізу програм здоров'язбереження низки шкіл, визначено основні цілі):

– формування в молодших школярів розуміння значущості збереження, зміцнення здоров'я та навичок ЗСЖ;

– створення у початковій школі організаційно-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних та інших умов здоров'язбереження,

що враховують індивідуальні показники стану здоров'я школярів;

– розвиток організаційного, програмного та матеріально-технічного забезпечення додаткової освіти учнів початкових класів з аспектів здоров'язбереження, їхнього відпочинку, дозвілля;

– забезпечення системи повноцінного збалансованого харчування в початковій школі з урахуванням особливостей стану здоров'я школярів.

2. Завдання програми:

– формування уявлення щодо основних компонентів культури здоров'я та здорового способу життя;

– організація системи профілактичної роботи з формування ЗСЖ з вчителями, молодшими школярами та їхніми батьками;

– використання у повсякденній практиці вчителів здоров'язбережувальних технологій, методів корекції та зміцнення здоров'я;

– використання оптимальних рухових режимів для молодших школярів з урахуванням їхніх вікових, психологічних та інших особливостей;

– формування мотивації на збереження та зміцнення здоров'я.

3. Принципи. Ефективність аналізу здоров'язбережувальної діяльності в початковій школі залежить від методологічних та методичних підходів і базується на сукупності принципів – комплексності, системності, цілісності, динамічності, репрезентативності, науковості, природовідповідності, свідомості та активності, суб'єктності.

4. Ресурси. Ресурси освітнього середовища – це ті людські, матеріальні, духовні засоби та їхні джерела, які дають змогу за необхідності залучати їх та використовувати для ефективного функціонування і розвитку кожного індивіда та освітньої системи школи, подальшого її розвитку. Пропонуємо розглядати освітні, кадрові, інформаційні та економічні ресурси освітнього середовища.

5. Показники та індикатори оцінки ефективності розвитку системи. Виокремлюючи функцію збереження здоров'я як одну з ключових функцій закладу освіти, О. Лаврентьева розкриває діагностичний апарат для відстеження ефективності реалізації цієї функції (Лаврентьева, 2019). Серед рекомендованих показників визначено: співвідношення практично здорових дітей та дітей, які мають хронічні захворювання; кількість дітей, які мають найпоширеніші захворювання; рівень фізичного розвитку. Науковиця рекомендує вивчення визначальних чинників, що впливають на здоров'я школярів задля встановлення причин погіршення їхнього фізичного стану. Однак

у дослідженні відсутні інші досить значущі групи показників (ціннісне ставлення до здоров'я, показники культури здоров'я тощо).

Аналіз реалізації функції збереження та зміцнення здоров'я дітей молодшого шкільного віку у ЗЗСО уможливив встановлення критеріїв та показників для відстеження ефективності діяльності ЗЗСО: медичний, дидактичний, виховний. Медичний критерій базується на таких показниках: кількість днів, пропущених через хворобу на 1 учня в семестр, рік, «індекс здоров'я»; результати профілактичних оглядів; вивчення в динаміці поширеності тих чи інших хронічних захворювань. Дидактичний критерій відображає відповідність змісту, обсягу інформації, технологій індивідуальним особливостям учнів, рівню їхньої навченості та рівню здоров'я. Показниками цього критерію є увага, працездатність, емоційний настрій, ставлення до навчання, бажання вчитися. Виховний критерій передбачає використання таких показників: реалізація на практиці діяльності щодо збереження здоров'я вчителями та молодшими школярами, дотримання принципів ЗСЖ, ціннісне ставлення до здоров'я, культура здоров'я.

Відтак, варто узагальнити, що проектування здоров'язбережувального освітнього середовища початкової школи передбачає організацію навчального навчання таким чином, щоб кожен учень опинився в сприятливих для його розвитку умовах. Тобто освітнє середовище є основним гарантом особистої успішності у реалізації поставлених молодшим школярам завдань, успішності їхнього розвитку в різних напрямках. Здоров'язбережувальне середовище

в початковій школі засноване на використанні здоров'язбережувальних технологій, реалізація який дає змогу зробити його «безпечним» для молодших школярів, чітко визначивши стратегію розвитку – «здоров'я крізь освіту».

Висновки. Таким чином, формування здоров'язбережувального середовища початкової школи базується на таких формах і видах діяльності (з урахуванням пріоритетів, визначених програмами у різних закладах освіти):

1. Система корекції порушень соматичного здоров'я з використанням комплексу оздоровчих та медичних заходів без відриву від процесу.

2. Різні форми організації навчально-виховного процесу з урахуванням його психологічного та фізіологічного впливу на організм учнів.

3. Контроль за дотриманням санітарно-гігієнічних норм; організації навчально-виховного процесу, нормування навчального навантаження та профілактики втоми учнів.

4. Система медико-психолого-педагогічного моніторингу стану здоров'я, фізичного та психічного розвитку молодших школярів.

5. Розробка та реалізація навчальних програм з формування культури здоров'я та здоров'язбереження.

6. Служба психологічної допомоги вчителям та учням з подолання стресів, тривожності, сприяння гуманного підходу до кожного молодшого школяра, формуванню доброзичливості та справедливих відносин у колективі.

7. Заходи, спрямовані на зміцнення здоров'я молодших школярів та вчителів, створення умов їхнього гармонійного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бережна Т. І. Особливості організації здоров'язбережувального середовища загальноосвітнього навчального закладу. *Здоров'я людини: теорія і практика*. 2017. Вип. 3. С. 170–177.
2. Белкова Т. О. Здоров'язберігаючі технології в контексті освітнього середовища. *Health & Education*. 2023. Вип. 4. С. 235–239.
3. Гуменюк С. В. Здоров'язберігаючі технології в системі освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2013. Вип. 26. С. 55–57.
4. Здоров'язбережувальні технології в освітньому середовищі: колективна монографія [за заг. ред. Л.М. Рибалко]. Тернопіль: Осадца В.М., 2019. 400 с.
5. Іванова В. В., Потапенко О. Б., Коржак В. М. Здоров'язберігаючі технології як педагогічна інновація в розвитку сучасної шкільної освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 35. С. 12–15.
6. Лаврентьєва О. О. Ергономічний підхід до організації освітнього здоров'язбережувального середовища. *Здоров'язбережувальні технології в освітньому середовищі*: колективна монографія [за заг. ред. Л.М. Рибалко]. Тернопіль: Осадца В.М., 2019. С. 94–111.
7. Новописьменний С. А. Інноваційні підходи до створення здоров'язбережувального середовища в освітніх закладах. «Формування здоров'язбережувальних компетентностей сучасної молоді: реалії та перспективи»: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Полтава, 27-28 квітня 2017 р.). Полтава: ПНПУ, 2017. С. 16–18.
8. Носко М. О., Грищенко С. В., Носко Ю. М. Формування здорового способу життя: навч. посіб. Київ: «МП Леся», 2013. 160 с.
9. Омельченко Л. П., Омельченко Л. В. Здоров'ятворча педагогіка. Харків: Вид. група «Основа», 2008. 176 с.
10. Про повну середню загальну освіту: Закон України № 463-IX від 16.01.2020 р. *Відомості Верховної Ради*. 2020. № 31, ст. 22.

11. Проект Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років. URL: http://tnpu.edu.ua/EKTS/proekt_koncepc.pdf
12. Романова Н. А. Здоров'язберігаючі технології як засіб формування здорового способу життя учнів. *Педагогічне Криворіжжя: педагогічний альманах*. 2023. Вип. 9. С. 75–76.
13. Сучасні здоров'язбережувальні технології: монографія / за заг. ред. Ю. Д. Бойчука. Харків: Оригінал, 2018. 724 с.
14. Титаренко В. М. Проблема здоров'язбереження учнів у виховному процесі: сьогодення та досвід. *Трудова підготовка в рідній школі*. 2016. № 3. С. 38–41.

REFERENCES

1. Berezhna, T. I. (2017). Osoblyvosti orhanizatsii zdoroviazberezhuvalnoho seredovyschcha zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu [Peculiarities of the organization of the health-preserving environment of a general educational institution]. *Zdorovia liudyny: teoriia i praktyka – Human health: theory and practice*, 3, 170–177 [in Ukrainian].
2. Bielkova, T. O. (2023). Zdoroviazberihaiuchi tekhnolohii v konteksti osvitnoho seredovyschcha [Health-preserving technologies in the context of the educational environment]. *Health & Education*, 4, 235–239 [in Ukrainian].
3. Humeniuk, S. V. (2013). Zdoroviazberihaiuchi tekhnolohii v systemi osvity [Health-preserving technologies in the education system]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pedagogika. Sotsialna robota – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Pedagogy. Social work*, 26, 55–57 [in Ukrainian].
4. Rybalko, L. M. (2019). (Red.). *Zdoroviazberezhuvalni tekhnolohii v osvitnomu seredovyschchi: kolektyvna monohrafiia [Health-saving technologies in the educational environment: collective monograph]*. Ternopil: Osadtsa V.M., 400 [in Ukrainian].
5. Ivanova, V. V., Potapenko, O. B., & Korzhak, V. M. (2021). Zdoroviazberihaiuchi tekhnolohii yak pedahohichna innovatsiia v rozvytku suchasnoi shkilnoi osvity [Health-preserving technologies as a pedagogical innovation in the development of modern school education]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*, 35, 12–15 [in Ukrainian].
6. Lavrentieva, O. O. (2019). Erhonomichnyi pidkhid do orhanizatsii osvitnoho zdoroviazberezhuvalnoho seredovyschcha [Ergonomic approach to the organization of an educational health-preserving environment]. *Zdoroviazberezhuvalni tekhnolohii v osvitnomu seredovyschchi: kolektyvna monohrafiia – Health-saving technologies in the educational environment: a collective monograph*. Ternopil: Osadtsa V.M., 94–111 [in Ukrainian].
7. Novopysmennyi, S. A. (2017). Innovatsiini pidkhody do stvorennia zdoroviazberezhuvalnoho seredovyschcha v osvitnikh zakladakh [Innovative approaches to creating a health-preserving environment in educational institutions]. *«Formuvannia zdoroviazberezhuvalnykh kompetentnostei suchasnoi molodi: realii ta perspektyvy» – Formation of health-saving competences of modern youth: realities and prospects: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Poltava, 27-28 kvitnia 2017 r.)*. Poltava: PNPU, 16–18 [in Ukrainian].
8. Nosko, M. O., Hryshchenko, S. V., & Nosko, Yu. M. (2013). *Formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia [Formation of a healthy lifestyle]: navch. posib*. Kyiv: «MP Lesia», 160 [in Ukrainian].
9. Omelchenko, L. P., Omelchenko, L. V. (2008). *Zdoroviatvorcha pedahohika [Health-creating pedagogy]*. Kharkiv: Vyd. hrupa «Osнова», 176 [in Ukrainian].
10. *Pro povnu seredniu zahalnu osvitu [On full secondary general education]* (2020). Zakon Ukrainy № 463-IX vid 16.01.2020 r. Vidomosti Verkhovnoi Rady, 31, st. 22 [in Ukrainian].
11. *Proiekt Kontseptsii rozvytku osvity Ukrainy na period 2015–2025 rokiv [Draft Concept of Education Development of Ukraine for the period 2015–2025]* (2015). URL: http://tnpu.edu.ua/EKTS/proekt_koncepc.pdf [in Ukrainian].
12. Romanova, N. A. (2023). Zdoroviazberihaiuchi tekhnolohii yak zasib formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia uchniv [Health-preserving technologies as a means of forming a healthy lifestyle for students]. *Pedahohichne Kryvorizhzhia: pedahohichnyi almanakh – Pedagogical Kryvyi Rih: pedagogical almanac*, 9, 75–76 [in Ukrainian].
13. Boichuk, Yu. D. (2018). (Red.). *Suchasni zdorov'iazberezhuvalni tekhnolohii: monohrafiia [Modern health-saving technologies: monograph]*. Kharkiv: Oryhinal, 724 [in Ukrainian].
14. Tytarenko, V. M. (2016). Problema zdoroviazberezhennia uchniv u vykhovnomu protsesi: sohodennia ta dosvid [The problem of protecting the health of students in the educational process: present and experience]. *Трудова підготовка в рідній школі – Job training in native school*, 3, 38–41 [in Ukrainian].